

PRISLOV »SEM« IN VPRAŠANJE POLGLASNIKA

Slovenski pravopis ni določil izgovora z *e* v prislovu *sem* zaradi ločevanja s pomoznim glagolom *səm*, ampak zaradi izvora. Predpisani izgovor je za dosedanje pojmovanje normiranja knjižnega izgovora, ki je temeljilo na historičnem in etimološkem načelu, povsem razumljiv. SP predpisuje izgovor polglasnika *le* na mestih, kjer je etimološko upravičen, tj. na mestih, kjer sta nekoč bila mehki ali trdi polglasnik (jer ali jor). V prislovu *sem* pa naj bi bil prvotno jat, ki ga v knjižni slovenščini zastopa *e*, in sicer v dolgih zlogih ozki (razen v posameznih primerih, kjer je iz različnih vzrokov nastopil analogični široki *e*), v kratkih pa široki (pri Škrabcu in Pleteršniku še ozki). V govorjenem jeziku pa se je kratki jat po narečjih različno razvijal. V koroških, zahodnih in štajerskih je sovpadel z etimološkim *e*, v panonskih je dal ozki *e* (ki lokalno že lahko sovpadе z *i*), v centralnih (gorenjščina, dolenjščina) je dal sprva *i*, ki ga je nato skupaj z etimološkim *i* zajela moderna vokalna redukcija. Zdaj se v centralnih narečjih za to večinoma izgovarja polglasnik. V vseh centralnih narečjih se torej za kratki jat (razen spet v izjemnih primerih najbrž pred zlogom z etimološkim *e*) že od praslovanščine ni nikoli govoril široki *e* in je le umetno predpisan. V prislovu *sem* pa je zaradi izoliranosti besede in sonorne okolice (*m*) redukcija še močnejša kot sicer pri kratkem jatu v normalnem položaju. Zato izgovarjajo to obliko z reduciranim glasom (oz. iz njega razvitim glasom) tudi v nekaterih krajih, kjer kratki jat sovpadе z etimološkim *e*. (Zlasti v koroških, beneških in štajerskih govorih prihaja pa še do križanj z drugimi prislovi.) Na močnejšo redukcijo tega izoliranega prislova kaže tudi zveza s členkom *le*, ki je dala *lēs* (iz *le-sem*). Predpisani izgovor *sēm* s širokim *e* se zato marsikomu upira. Pričakovali bi sicer, da bo enako tudi z vsemi drugimi kratkimi jati, ki so tudi reducirani v centralnih narečjih, vendar temu ni tako. V kultviranem govoru so se izoblikovala določena estetska merila in ta sedaj usmerjajo razvoj. Moderna vokalna redukcija je v kultviranem govoru, na katerega med drugim močno vpliva pisna podoba besede, ocenjena za nelepo in polglasnik v njem zamenjujemo s pisanimi glasovi. Torej polglasnik, ki je nastal po moderni vokalni redukciji, z *i*, *u* in z *e*, če je iz jata (pri čemer se kratkim naglašenim zelo pogosto

spreminja tudi kvantiteta). V zvezi s tem pa se je začel že umikati tudi etimološki polglasnik (razen ob zvočnikih, npr. *pesəm*); začeli smo ga pogosto zamenjavati z *e*: *mēgla*, *stēza*, *stēbār*, *dēska*, *mestece*, *sezi-dati* ipd. Vendar je ena pozicija, kjer se polglasnik razmeroma dobro drži: to so enozložnice. Še vedno govorimo precej dosledno polglasnik v primerih kot *dāž*, *pās*, *kās*, *bač*, *sən*, medtem ko v izvedenkah lahko tudi že *e* (*dežnik*, *pesjan*, *kesanje*). Tej kategoriji enozložnic so se pridružile nekatere besede s polglasnikom, ki je nastal po redukciji. Sem spada zlasti prislov *sem*, pri katerem gre seveda tudi še za soseščino zvočnika; tudi beseda *nič* izgovorjena s polglasnikom v kultviranem govoru ne moti, ker tu druge oblike *i* premalo podpirajo; od tu pa izvirajo tudi težave pri izgovoru besede *svēt*.

V novejšem času so se pogledi na normiranje knjižnega jezika nekoliko spremenili. Važna je splošna raba in vse manj etimologija. Zato je tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika v tem pogledu že marsikaj spremenil. Čeprav pri najbolj rabljenih besedah s polglasnikom še vztraja pri izgovoru polglasnika, pa je pri precejšnjem številu drugih primerov že dovolil tudi izgovor z *e* (*bebljati*, *beganica*, *bezljati*, *cefrati*, *cezeti*, *cvesti*, *čebela*, *čemerren*), v sufiksu *-en* v položaju za dvema soglanikoma (tip *glasben*) pa izgovor s polglasnikom sploh opustil. Po drugi strani pa je dovolil izgovor tudi s polglasnikom proti prejšnjemu samo z *e* v prislovu *češ*, v glagolu *čem* itd. Glede na to lahko pričakujemo, da bo v SSKJ dovoljen izgovor v prislovu *sem* tudi s polglasnikom in ne samo s širokim *e* (najbrž celo s polglasnikom na prvem mestu). Slej ali prej pa bo verjetno treba dovoliti tudi za polglasnik izgovor z *e* še v več primerih (najbrž v zgoraj opisanih mejah), kajti če večina Slovencev govori *mēgla*, če niti spikerji pri RTV ne morejo izgovoriti *staza*, navadno pa tudi ne *magla*, če pri petju že tako in tako redno zamenjujemo polglasnike z *e*, če izgovor *e* za polglasnik pri mlajših generacijah vidno napreduje, potem mislim, da ne bo imelo smisla vztrajati pri jalovem forsiranju nekih oblik, s katerimi slovenščina v bistvu le nič ne izgubi, saj so mnenja o tem, kaj je lepše, močno relativna.

Jakob Rigler
SAZU v Ljubljani